

Türkiye’de Orta Asya çalışmaları: akademik çalışmalara yönelik (lisansüstü tezler) bir içerik analizi

Central Asian studies in Turkey: a content analysis of academicsStudies (graduate theses)

Kaan KAPAN¹

¹İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, İstanbul, Türkiye

ORCID: 0000-0003-2979-5057

ÖZ

Kültür, din ve dil kavramlarının ortaklığı ülkelerin ekonomik, toplumsal ve siyasal birliklikler açısından çalışmaları yürütmesinde temel öneme sahip parametrelerdendir. Orta Asya ile Türkiye arasında bu hususların ortaklığı söz konusu olmasına rağmen ikili ilişkiler istenen düzeylerde değildir. Bunun nedenleri; Rusya'nın bu ülkeleri amaçlı olarak dizayn etmesi, bağımsızlık sonrasında bu ulusların kendi politik kimliklerini ortaya koyamaması, Türkiye'nin kendi meseleleri ve ekonomik yapısının kısıtlı olması gibi hususlar ön plana çıkmaktadır. Başta petrol ve doğalgaz olmak üzere birçok zengin maden yataklarına sahip olan bölge bir bütün olarak düşünüldüğünde büyük bir ekonomik potansiyele sahiptir. Bu ekonomik potansiyelin ortak kullanımı hem bölge hem de ülkeler özelinde yeniden ele alınması gerekmektedir. Ortak yapılacak akademik yayınların ve saha çalışmalarının nicelik ve nitelik olarak artırılması ortaklıkların kurulmasını kolaylaştıracaktır. Buradan hareketle Türkiye’de lisansüstü eğitim çerçevesinde yapılan yayınların incelenmesi ve bu alanın teşviklerle desteklenmesi gerekmektedir.

Bu çalışma, Orta Asya Coğrafyasının genelini ve bölgede yer alan Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan ülkeleri özelinde yayınlanan yüksek lisans ve doktora tezlerinin genel eğilimlerini belirlemeye yönelik olarak yapılmış bir içerik analizidir. Çalışmada yararlanılan tezler, Türkiye’de yapılan her tezin Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezine yüklenme zorunluluğu olması nedeniyle, YÖKTEZ veri tabanından çekilerek elde edilmiştir. Aramalar tez başlığı ve dizin üzerinden yapılmıştır; 1984-2019 (Nisan) yılları arasında Orta Asya ve ilgili ülkelerle alakalı 981 çalışmanın (tez) yazıldığı görülmüştür. Yapılan bu çalışmaların; 250’si Orta Asya’nın genel özellikleri, 300’ü Kazakistan, 79’u Özbekistan, 113’ü Türkmenistan, 224’ü Kırgızistan, 15’inin ise Tacikistan ile ilgili yapıldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmalar, disiplin, konu, araştırma türü, üniversite, veri ele alış yöntemleri gibi birçok açıdan ele alınmıştır. Yapılan çalışma neticesinde Orta Asya gibi ortak kültür ve geçmişe sahip olduğumuz bir coğrafya ile ilgili başyapıt eserlerin olmasının yanı sıra yayınlanan tezlerin genel olarak betimleme çalışmalar olduğu, yerinde incelemelerin yapılmaması ve alfabetinin vermiş olduğu zorluklar nedeniyle kaynaklarının genel olarak dar ve tekrarlarla dolu olduğu görülmektedir. Söz konusu bölge ile ilgili sahada araştırmaların yapılması neticesinde tüm disiplinler açısından daha yararlı eserlerin üretilebileceği aşikârdır. Bu konuda da başta THY (bölge bilet fiyatlandırması), TİKA, YEE olmak üzere resmi ve özel kurum ve kuruluşların bölge ile ilgili araştırma geliştirme, hibe vb. fonlarla desteklenmesi ülkemiz ve ortak geçmişe sahip ülkeler açısından oldukça önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Orta Asya, Lisansüstü Tezler, Literatür Değerlendirmesi.

ABSTRACT

Concepts of culture, religion and language in common are among those parameters of fundamental significance for economic, social and political relationships. Although Central Asia and Turkey have these things in common, bilateral relations are not as much as desired. Among the underlying reasons are, particularly, deliberate design of these countries by Russia, failure of these nations to establish their own political identities after their independence and Turkey’s own issues and its restricted economic structure. Considered as a whole, the region has a great economic potential with its vast mineral deposit reserves, especially oil and natural gas. Common use of this economic potential should be reconsidered in terms of both region in general and countries in particular. Increase of joint academic publication and site studies quantitatively and qualitatively would make it easy to establish partnerships. From this point of view, publications made in the framework of graduate studies in Turkey should be examined and this field should be supported with incentives.

Başvuru/Submitted: 00.00.000 **Kabul/Accepted:** 00.00.000

Sorumlu yazar/Corresponding author: Kaan KAPAN / kaan.kapan@istanbul.edu.tr

Atif/Citation: Kapan, K. (2019). Türkiye’de Orta Asya çalışmaları: akademik çalışmalara yönelik (lisansüstü tezler) bir içerik analizi. B. Gonencgil, T. A. Ertek, I. Akova ve E. Elbasi (Ed.), 1st Istanbul International Geography Congress Proceedings Book (s. 581-587) içinde. İstanbul, Türkiye: Istanbul University Press.
<https://doi.org/10.26650/PB/PS12.2019.002.057>

This study is a content analysis to determine overall tendency of master and doctoral theses published in the Central Asian geography in general and in the regional countries of Kazakhstan, Turkmenistan, Uzbekistan, Kirgizstan and Tajikistan in particular. Theses used in the study have been drawn from YÖKTEZ database as any thesis written in Turkey is required to be uploaded to National Thesis Centre, Council of Higher Education. Searches were made on basis of thesis headings and index. It is found that 981 studies (theses) were done in the period of 1984-2019 (April) in connection with Central Asia and related countries. These studies concern general characteristics of Central Asia (250) as well as Kazakhstan (300), Uzbekistan (79), Turkmenistan (113), Kirghizstan (224) and Tajikistan (15). These studies were approached from perspectives such as discipline, topic, type of study, university and treatment of data. The study shows that there are masterpieces related to a geography like Central Asia with which we have common culture and background; that the published theses are generally descriptive ones; that there are no examinations on site and that their bibliographies are generally narrow and full of repetitions due to alphabetical difficulties. It is quite evident that more useful works can be created for all disciplines if studies are made about the said region on site. And, to this end, supporting public and private organizations and entities, particularly THY (regional ticket pricing), TİKA, YEE in terms of research, development and grant and similar funds is highly important for both our country and other countries with which we share common background.

Keywords: Turkey, Central Asia, Post-Graduate Theses, Literature Review.

1. GİRİŞ

Bibliyometrik ya da içerik analizi olarak ele alınan bu tür çalışmalar, bir konu yada bölge üzerine yapılan bilimsel çalışmaların hem genel bir görüntüsünü görme hem de akademik olarak eksik kalan kısımları ortaya çıkarma açısından büyük öneme sahiptir. Bu çerçevede yapılan bu çalışmada, Orta Asya ve Orta Asya’da bulunan ülkeler (Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan) üzerine Türkiye’de yapılmış lisansüstü tezler incelenecektir. Orta Asya üzerine yapılan çalışmalar genel olarak Rusça, İngilizce ve yerel dillerle yazılmasından kaynaklı olarak Türkçe kaynak sıkıntısı da oldukça fazladır. Bu yüzden alanda kitap ve makale düzeyinde yapılan akademik çalışmaların katkısının yanında yazılmış lisansüstü tezlerde bölgeyle ilgili kapsamlı bilgiye sahip olma açısından etkin bir rol oynamaktadır. Ayrıca tezler nitelik ve nicelik açısından çeşitli bilim dalları çerçevesinde incelenmiş; özelde de coğrafya disiplini bu konuda yapılmış çalışmalar ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Çalışmanın tamamı içerik analizi ve betimlemeselle niteliğe sahip olduğu için, Yöktez üzerinden alınan veriler tasnif edilerek tablolaştırılmış ve disiplinlerarası kategori üzerinden içerik analizi yapılarak yorumlanmıştır.

2. BULGULAR

Orta Asya konusunda çalışılan tezlerin %83,58’lik bir oranda (820 Tez) yüksek lisans tezi olduğu görülmektedir. Doktora düzeyinde %16,22’lik bir oranla 159 tezin yapıldığı tespit edilmiştir (Tablo 1). Lisansüstü tezler açısından yoğunluğun yüksek lisans tezlerinde olduğu görülmektedir. Genel itibariyle yüksek lisans tezlerinin akademik hayata başlamanın ilk adımı olması ya da var olan bilgi birimini zenginleştirme isteklerinden kaynaklı olarak yazılan yüksek lisans tezlerinin de genel itibariyle betimleme çalışmalardan oluştuğu tespit edilmiştir.

Tablo 1: Lisansüstü Tez Türü Dağılımı

Lisansüstü Tez Türü	Frekans	Yüzde
Sanatta Yeterlilik	1	0,10
Tıpta Uzmanlık	1	0,10
Yüksek Lisans	820	83,58
Doktora	159	16,22
Toplam	981	100

Kaynak: Yöktez, 2019.

Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları öncesinde Türkiye’de çalışan yüksek lisans ve doktora tezleri olduğu bilinmektedir. Özellikle bağımsızlığın kazanılması öncesindeki 1987-1991 yıllarını arasında 5 yüksek lisans, 2 doktora düzeyinde tezin bitirildiği görülmektedir. Bağımsızlık sonrasında Orta Asya konulu tezlerde beklenenin çok üzerinde bir artış gerçekleşmiş 1992-2000 yılları arasında 138, 2000-2010 yılları arasında 445, 2011-2019 yılları arasında da 391 tezin sunulduğu tespit edilmiştir (Tablo 2). Yeni coğrafyalar yeni konular her zaman akademik dünya tarafından ilgi çekiçi görülmüş ve çalışmaların bu yeni alan ve mekâna yöneldiğinin güzel bir örneğini Orta Asya oluşturmuştur.

Tablo 2: Yıllara Göre Orta Asya Alanında Yapılmış Tez Sayıları / Tezin Türü

Yıllar	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam Frekans	%
1987-1991	5	2	7	0,71
1992-2000	113	25	138	14,07
2001-2010	372	73	445	45,36
2011-2019	331	60	391	39,86

Kaynak: Yöktez, 2019.

Orta Asya alanında yapılmış olan lisansüstü çalışmalar disiplinler açısından incelendiğinde ise Uluslararası İlişkiler, İşletme, Kamu Yönetimi, Siyasal Bilgiler ve Tarih gibi çeşitli alanlarda yoğunlaştığı tespit edilmiştir (Tablo 3).

Tablo 3: Orta Asya Konusundaki Yapılan Çalışmaların Konulara Göre Dağılımı

Çalışma Konuları	Yapılan Tez Sayısı	%	Çalışma Konuları	Yapılan Tez Sayısı	%
Antropoloji	3	0,31	Halk Sağlığı	1	0,1
Arkeoloji	9	0,92	Halkla İlişkiler	11	1,12
Bankacılık	18	1,83	Hukuk	22	2,24
Batı Dilleri ve Edebiyatı	1	0,1	İletişim Bilimleri	4	0,41
Besin Hijyeni ve Teknolojisi	1	0,1	İnşaat Mühendisliği	5	0,51
Türk Dili ve Edebiyat	13	1,33	İşletme	85	8,66
Bilgi ve Belge Yönetimi	1	0,1	Jeoloji Mühendisliği	2	0,2
Bilim ve Teknoloji	1	0,1	Kamu Yönetimi	32	3,26
Biyoloji	4	0,41	Maliye	8	0,82
Coğrafya	8	0,82	Mimarlık	4	0,41
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri	4	0,41	Müzik	1	0,1
Çevre Mühendisliği	3	0,31	Ormancılık ve Orman Mühendisliği	1	0,1
Demografi	2	0,2	Psikoloji	2	0,2
Deontoloji ve Tıp Tarihi	2	0,2	Radio-Televizyon	9	0,92
Dilbilim	17	1,73	Reklamcılık	1	0,1
Din	30	3,06	Sahne ve Görüntü Sanatlar	2	0,2
Dış Hekimliği	1	0,1	Sanat Tarihi	13	1,33
Eğitim ve Öğretim	40	4,08	Savunma ve Savunma Teknolojileri	1	0,1
Ekonometri	7	0,71	Siyasal Bilimler	60	6,12
Ekonomi	157	16	Sosyal Hizmetler	1	0,1
El Sanatları	2	0,2	Sosyoloji	27	2,75
Enerji	12	1,22	Tarih	70	7,14
Felsefe	2	0,2	Tekstil ve Tekstil Mühendisliği	2	0,2
Gastroenteroloji	1	0,1	Turizm	34	3,47
Gazetecilik	13	1,33	Ulaşım	3	0,31
Giyim Endüstrisi	2	0,2	Uluslararası İlişkiler	197	20,08
Güzel Sanatlar	6	0,61	Ziraat	9	0,92
Halk Bilimi	14	1,43			

Kaynak: Yöktez, 2019.

Coğrafya açısından ele alındığında ise toplam 981 tezin sadece 8 tanesinin coğrafya ile ilgili konularda yazıldığı görülmektedir (Tablo 4). Bunların yüksek lisans düzeyinde genel hatlarına bölgeyi ele alan betimleyen nitelikte çalışmalar olduğu görülmüştür. Saha uygulaması ve yerel özelliklerin ön plana çıkaran tez çalışmalarının eksikliği göze çarpmaktadır.

Tablo 4: Coğrafya Alanında Yapılmış Lisansüstü Tezler

Yıl	Tez Adı	Tez Düzeyi
2016	Türkmenistan'ın Fiziki Coğrafyası ve Doğal Koruma Bölgeleri	Yüksek Lisans
2015	Türkiye-Kazakistan Ticari İlişkileri (1992-2014)	Yüksek Lisans
2015	SSCB Sonrası Kırgızistan'da Siyasi ve Demografik Durum	Yüksek Lisans
2011	Orta Asya Cumhuriyetlerinin Demografik Yapısı	Yüksek Lisans
2010	Özbekistan'da Demografik Yapı	Yüksek Lisans
2007	Türkmenistan Ahal Bölgesi Coğrafi Etüdü	Yüksek Lisans
2006	Kırgızistan Turizm Coğrafyası	Yüksek Lisans
1998	Özbekistan Genel Coğrafyası	Yüksek Lisans

Kaynak: Yöktez, 2019.

Orta Asya genelinde dil açısından Rusya'nın ne kadar etkin olduğu bilinen bir gerçektir. Türkiye'de yapılan çalışmaların kaynaklarında bölge hakkında yazılan eserlerin bir çoğunun Rusça olmasına karşılık bu çalışmalarda çok yer verilmediği görülmektedir. Bu eksikliğin en temel nedenini ise dil bilinmemesi olarak açıklanabilir. Söz konusu tez çalışmalarının uluslararası geçerliliğinin daha yüksek olmasından kaynaklı olarak hem yazım dili hem de kaynaklarında yazarlar tarafından Türkçe dışında en fazla İngilizce sonrasında sırasıyla Rusça ve Fransızca olduğu gözlemlenmiştir (Tablo 5).

Tablo 5: Tezlerin Yazdıkları Dillere Göre Dağılımı

Yazıldığı Dil	Frekans	Yüzde
Türkçe	855	87,16
İngilizce	121	12,33
Rusca	1	0,1
Fransızca	4	0,4
Toplam	981	100

Kaynak: Yöktez, 2019.

Orta Asya ülkelerinin bağımsızlığını kazandığı andan sonra yazılan tezlerinin sayısında artışın görüldüğünden Tablo 2'de bahsetmiştik. Bu durumu bir de Orta Asya ile ilgili tezlerin hangi üniversitelerde yazıldığı açısından ele alındığında özellikle köklü üniversite denilen Türkiye'nin sosyal bilimlerde öne çıkan üniversitelerinde (İstanbul, Marmara, Gazi, Ankara) yoğunlaştığı görülmektedir. Özellikle 2006 sonrasında kurulan üniversitelerde bu konularda daha neredeyse hiç çalışma yapılmadığı gözlemlenmiştir (Tablo 6).

Tablo 6: Tezlerin Yapıldığı Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversite Adı	Frekans	Yüzde (%)
Abant İzzet Baysal Üniversitesi	3	0,31
Afyon Kocatepe Üniversitesi	2	0,21
Akdeniz Üniversitesi	11	1,12
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi	3	0,31
Anadolu Üniversitesi	15	1,53
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	2	0,21
Ankara Üniversitesi	117	11,93
Ardahan Üniversitesi	2	0,21
Atatürk Üniversitesi	11	1,12
Atılım Üniversitesi	9	0,91
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	2	0,21
Bahçeşehir Üniversitesi	1	0,11
Balıkesir Üniversitesi	4	0,41
Başkent Üniversitesi	1	0,11
Batman Üniversitesi	1	0,11
Boğaziçi Üniversitesi	1	0,11
Bozok Üniversitesi	1	0,11
Bursa Uludağ Üniversitesi	1	0,11
Celal Bayar Üniversitesi	3	0,31
Cumhuriyet Üniversitesi	1	0,11
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	4	0,31
Çukurova Üniversitesi	7	0,71
Dicle Üniversitesi	1	0,11
Dokuz Eylül Üniversitesi	57	5,81
Dumlupınar Üniversitesi	4	0,41
Ege Üniversitesi	34	3,47
Erciyes Üniversitesi	11	1,12
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	4	0,41
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi	5	0,51
Fatih Üniversitesi	4	0,41

Fırat Üniversitesi	3	0,31
Galatasaray Üniversitesi	4	0,41
Gazi Üniversitesi	94	9,58
Gaziantep Üniversitesi	2	0,21
Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü	6	0,61
Giresun Üniversitesi	1	0,11
Hacettepe Üniversitesi	40	4,08
Haliç Üniversitesi	1	0,11
Harp Akademileri Komutanlığı	7	0,71
İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi	10	1,02
İnönü Üniversitesi	3	0,31
İstanbul Arel Üniversitesi	1	0,11
İstanbul Aydın Üniversitesi	4	0,41
İstanbul Kültür Üniversitesi	1	0,11
İstanbul Teknik Üniversitesi	7	0,71
İstanbul Ticaret Üniversitesi	5	0,51
İstanbul Üniversitesi	126	12,84
Kadir Has Üniversitesi	1	0,11
Kafkas Üniversitesi	3	0,31
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	6	0,61
Kara Harp Okulu Komutanlığı	2	0,21
Karabük Üniversitesi	1	0,11
Karadeniz Teknik Üniversitesi	6	0,61
Kastamonu Üniversitesi	1	0,11
Kırıkkale Üniversitesi	5	0,51
Kırklareli Üniversitesi	1	0,11
Kilis 7 Aralık Üniversitesi	1	0,11
Kocaeli Üniversitesi	16	1,63
Maltepe Üniversitesi	2	0,21
Marmara Üniversitesi	85	8,66
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	9	0,92
Muğla Üniversitesi	1	0,21
Necmettin Erbakan Üniversitesi	2	0,21
Neşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	1	0,11
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi	7	0,71
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	2	0,21
Orta Doğu Teknik Üniversitesi	57	5,81
Polis Akademisi Başkanlığı	4	0,41
Sabancı Üniversitesi	3	0,31
Sakarya Üniversitesi	24	2,45
Selçuk Üniversitesi	31	3,16
Süleyman Demirel Üniversitesi	8	0,81
Trakya Üniversitesi	11	1,12
Turgut Özal Üniversitesi	2	0,21
Ufuk Üniversitesi	2	0,21
Uludağ Üniversitesi	27	2,75
Uşak Üniversitesi	1	0,11
Yalova Üniversitesi	7	0,71
Yaşar Üniversitesi	1	0,11
Yeditepe Üniversitesi	6	0,61
Yıldız Teknik Üniversitesi	6	0,61
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	2	0,21
Toplam	981	100

Kaynak: Yöktez, 2019.

3. SONUÇ

Orta Asya ve Orta Asya'yı oluşturan devletler üzerine (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan) yazılmış lisansüstü tezlerin incelenmesi neticesinde yapılan yayınların bölgenin ana hatlarını çok genel düzeyde ele alındığı tespit edilmiştir. Oysa bölge biraz detaylı incelendiğinde; Orta Asya topraklarının % 68'ini oluşturan Kazakistan ile ilgili sadece 300; toplam bölge nüfusunun % 45'ini oluşturan Özbekistan'la ilgili sadece 79 çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Bu tür konularda daha derinlemesine çalışmalar yapılması bölgenin daha iyi incelenmesine ve gelişmesine katkı sağlayacağı açıktır.

Orta Asya ülkelerinin hemen tümü, bir yüzyıla yakın bir sürenin ardından bağımsızlıklarını kazanmalarından sonra, ayrı birer “politik kimlik” olarak tanınmalarında kendilerine özgü sorunlarla karşı karşıya kaldıkları bilinmektedir. Bu sorunlara biraz örnek vererek açıklayacak olursak; Kazakistan'ın kuzeyinin Rus nüfusunun oransal olarak çokluğu, Özbekistan nüfusunun özellikle doğu ve batı sınırlarında yoğunlaşması, Türkmenistan çok önemli yeraltı zenginliklerine sahip olmasına rağmen dünya pazarlarına bu ürünlerini satamaması, Tacikistan'ın Rus kökenlilerle Müslümanlar arasındaki sivil savaşın varlığı, Kırgızistan'ın ise kuzey ve güneydeki düzlük alanlarda yaşayan nüfus topluluklarını ikiye ayıran bir merkezi dağ sırasının varlığı gibi nedenlerden dolayı yönetilmesi güç bir coğrafi ünitedir. Tüm bu şartlar açısından incelenmesi bile birer doktora çalışması olabilecek niteliğe sahiptir. Ancak örnek olarak coğrafya disiplininde yapılan çalışmaları incelediğimizde sadece 8 adet yüksek lisans tez çalışması yürütüldüğü görülmektedir. Yayınlanan tezlerin genel olarak betimleme çalışmalar olduğu, yerinde incelemelerin yapılmaması ve alfabetinin vermiş olduğu zorluklar nedeniyle kaynaklarının genel olarak sığ ve tekrarlarla dolu olduğu gözlemlenmiştir. Söz konusu bölge ile sahada araştırma yapılması neticesinde tüm disiplinler açısından daha yararlı eserlerin üretilbileceği aşikârdır.

Bu konuda da başta THY (bölge bilet fiyatlandırması) olmak üzere Yunus Emre Enstitüsü, Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı, Türkiye Maarif Vakfı, Türk Dünyası Belediyeler Birliği vb. resmi ve özel kurum ve kuruluşların bölge ile ilgili araştırma geliştirme, hibe vb. fonlarla desteklenmesi ülkemiz ve ortak geçmişe sahip ülkeler açısından oldukça önem taşımaktadır.